Turystyka kulturowa: doświadczanie podróży w narracjach osób z niepełnosprawnościami. Autoetnograficzne studium podróży po Meksyku

Magda Lejzerowicz
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
mlejzerowicz@aps.edu.pl
https://orcid.org/0000-0001-7225-2387

Abstrakt
W artykule został przedstawiony opis doświadczania podróży oraz dostępności turystyki kulturowej poprzez analizę materiałów: zdjęć, filmów, nagrań audio, opisów narracyjnych zebranych przez badaczki z niepełnosprawnością w podróży po Meksyku w marcu i kwietniu 2025 roku. Projekt badawczy dotyczący doświadczania dostępności kultury zakładał badania w bezpośrednim doświadczaniu podróży, przestrzeni miejskich, krajobrazu, miejsc kulturowych i historycznych, transportu oraz przedstawienie perspektywy emicznej [Headland, Pike, Harris 1990; Fine, Torre 2019]. Analiza wyników badań została przeprowadzona przy użyciu autoetnografi analitycznej Leona Andersona [2014]. Turystyka kulturowa osób z niepełnosprawnością wiąże się ściśle z dostępną architekturą, przemyślaną infrastrukturą oraz transportem, jednak przede wszystkim zależy od adaptowania się do zastanych warunków, jak również korzystania ze wsparcia dostępnego dzięki relacjom międzyludzkim. Wyniki analiz wskazują, że badania wykorzystujące narracje i autonarracje, oferują możliwość pełniejszego ujęcia fenomenu podróży oraz dostępności osób z niepełnosprawnościami do turystyki kulturowej. Analiza sposobów uczestnictwa w przestrzeni miejskiej i przestrzeni krajobrazu, radzenia sobie z dostępnością lub jej brakiem przez osoby z niepełnosprawnościami, pozwala na uchwycenie emicznej perspektywy dostępności, co umożliwia dostrzeżenie, że dostępność to nie tylko dostępność infrastrukturalna, ale również sensoryczna, informacyjna i relacyjna.
Słowa kluczowe: turystyka kulturowa, Meksyk, narracje, osoby z niepełnosprawnością, dostępność, metoda autoetnograficzna

Wprowadzenie

Turystyka kulturowa osób z niepełnosprawnościami to temat coraz częściej obecny w dyskursie naukowym, często analizowany z perspektywy funkcjonalnych dostosowań m.in. infrastruktury. Publikowane są przewodniki po miejscach i hotelach dostępnych dla osób na wózkach, z problemami w poruszaniu się, osób niewidomych, poradniki, jak zamówić asystę przed podróżą samolotem czy pociągiem. Natomiast niewiele jest publikacji związanych z bezpośrednimi relacjami doświadczeń podróży osób z niepełnosprawnościami, skupiających się na przedstawieniu perspektywy emicznej, na opisie przeżyć, trudności, oraz tego, co dla osób z niepełnosprawnościami

istotne w turystyce kulturowej. Projekt dotyczący dostępności turystyki kulturowej powstał, żeby wypełnić tę lukę, zakładał zbieranie danych w trakcie podróży po Meksyku, w bezpośrednim doświadczaniu miejsc kulturowych i historycznych, krajobrazu i przestrzeni miejskich.

Turystyka kulturowa w prezentowanym artykule jest rozumiana jako „forma turystyki, w której zainteresowania podróżujących koncentrują się na bogatej przeszłości ludzi bądź obszarów, zachowanej i odzwierciedlonej w zabytkach, historycznych okolicach, tradycyjnej architekturze i rękodziełach" [Bąk 2007, s. 126]. Termin dostępności w turystyce kulturowej zaś oznacza złożony proces społeczny, w którym istotna jest perspektywa jednostkowa, instytucjonalna oraz szerszy kontekst systemowy [Gonda 2023; Sugiama, Tirani 2021; Yau i in. 2004].

Istotną rolę w turystyce kulturowej dla poznawania kultury odgrywa proces doświadczania, który jest też często motywacją do podejmowania aktywności turystycznej [Middleton 1996]. W kontekście turystyki kulturowej proces ten doskonale opisuje model ekonomii doświadczeń autorstwa Josepha Pine'a i Jamesa Gilmore'a [1999]. Doświadczanie kultury w turystyce kulturowej to aktywny proces transformacji, w którym turysta przechodzi od roli biernego obserwatora do roli zaangażowanego uczestnika. Na proces doświadczenia w turystyce składa się nie tylko oglądanie architektury czy uczestnictwo w kulturze, ale interakcja i zderzenie z odmiennością drugiego człowieka, np. z lokalnej społeczności [Wieczorkiewicz 2008]. Współczesna turystyka ma bardzo wiele z turystyki doświadczeń, gdzie celem podróży nie jest samo zobaczenie zabytku, ale jego głębokie przeżycie, zrozumienie i emocjonalne przetrawienie, w którym znaczenia powstają/są zapośredniczone przez język, regulacje i standardy [Niezgoda 2013; Ryszkowski, Ryszkowska 2006]. Doświadczenie to proces poznawczy, który prowadzi do refleksji nad założeniami i stereotypami, zachodzi poprzez zaangażowanie na wielu poziomach: emocjonalnym, fizycznym, intelektualnym, duchowym. John Dewey w swojej koncepcji wskazuje, że doświadczenie jest podstawą poznania, zachodzi w interakcji człowieka ze środowiskiem. Doświadczając świata i działając w nim, człowiek doświadcza i odkrywa własną tożsamość, gromadzi kapitał kulturowy [Dewey 1988, s. 98-109, 187-194; Bourdieu 1986].

Kategoria dostępności pojawia się coraz częściej w dyskursie społecznym, z uwzględnieniem kontekstu ochrony przyrody, turystyki i planowania przestrzennego. Wyróżnia się dostępność infrastrukturalną, która dotyczy dostosowania możliwości

przemieszczania się dla osób z niepełnosprawnością ruchową czy niepełnosprawnością sensoryczną, np. wytyczenie ścieżek naprowadzających, możliwości skorzystania z punktów widokowych. Na istotność dostępności obiektów dziedzictwa kulturowego z perspektywy potrzeb różnych grup społecznych zwracają uwagę Alina Zajadacz i Anna Lubarska [2019]. Kolejny rodzaj to dostępność wizualna i percepcyjna, i tu pojawia się problem okulocentryzmu, czyli powszechnego postrzegania świata poprzez zmysł wzroku. Przy ścieżkach spacerowych czy w parkach oznaczenia w języku Braille'a, audiodeskrypcja są niedostępne, tak jakby osoby z niepełnosprawnością wzroku nie korzystały z tej przestrzeni. Kolejny rodzaj to dostępność społeczna i codzienna, w którym to obszarze podkreśla się prawo mieszkańców do kontaktu z terenami zielonymi i otwartymi przestrzeniami w ich najbliższym otoczeniu [Ambrose 2012; Buhalis i in. 2012].

W turystyce kulturowej osób z niepełnosprawnościami powszechnie widoczne są konsekwencje architektonicznego ableizmu. Dyskryminacja osób z niepełnosprawnościami przejawia się w projektowaniu, budowie i zarządzaniu przestrzenią. Niedostępną architekturę tak w miastach, jak i w przestrzeniach poza nimi poddają analizie w swoich pracach David Gissen [2023] oraz Aimi Hamraie [2017]. Historycznie przyjęty w architekturze wzorzec normatywny zakłada tzw. standardowego użytkownika, stąd osoby nienormatywne są wykluczane. Gissen w swoich pracach krytykuje powszechne obecnie podejście funkcjonalne, którego podstawą jest dostosowywanie istniejącej infrastruktury do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Proponuje krok do tyłu, czyli odejście od dostosowywania na rzecz włączenia osób z niepełnosprawnościami jako współuczestników w projektowaniu. Bez współudziału osób z niepełnosprawnościami na tym etapie nadal będą one wykluczane, ponieważ nie przystają do *normate template* [Lejzerowicz i in. 2023; Boys 2014; Steen i in.2011].

Podbudowę teoretyczną przeprowadzonych badań stanowi paradygmat studiów o niepełnosprawności [Oliver 2018; Shakespeare 2006]. *Disability studies* to perspektywa badawcza, w której analiz dokonuje się poprzez kategorię niepełnosprawności, co umożliwia krytyczną analizę rzeczywistości we wszystkich jej wymiarach: społecznym, ekonomicznym, politycznym i kulturowym [Ferguson, Nusbaum 2012, s. 71]. W artykule ze względu na charakter badań wykorzystano metodę autoetnograficzną [Anderson 2014; Ellis i in. 2008]. Metoda ta stanowi narzędzie warte zastosowania w badaniach doświadczeń turystycznych, które są trudne do

przekazu w tradycyjny sposób, lub takich, które dotyczą określonych grup turystów, np. ze względu na ich możliwości lub cechy demograficzne [Buckley, Cooper 2022; Jain i in. 2019]. Metoda autoetnograficzna wymaga bycia zaangażowanym członkiem badanej grupy, bycia jednocześnie i podmiotem, i przedmiotem badań, co umożliwia perspektywę emiczną, zrozumienie kontekstu społecznego i kulturowego [Pike 1967; Headland i in. 1990; Fine, Torre 2019].

Analizy przeprowadzono na materiale badawczym, który stanowiły nagrania terenowe, zdjęcia i filmy z podróży do Meksyku w marcu i kwietniu 2025 roku przez badaczki. Gromadząc materiał badawczy, nagrywałyśmy nasze dialogi w postaci audio oraz filmów, fotografowałyśmy siebie, jak i otoczenie. Osoby uczestniczące w badaniach wyraziły świadomą zgodę na wykorzystanie wypowiedzi i wizerunku. Zależało nam przede wszystkim na dokumentowaniu przeżyć i doświadczeń „tu i teraz", a nie *post factum*, po powrocie z podróży. Jesteśmy naukowczyniami z różnymi rodzajami niepełnosprawności, w różnym wieku, posiadamy wykształcenie w różnych dziedzinach, co pozwoliło na ujmowanie zjawisk z innych perspektyw. Zwiedzanie obejmowało następujące miejsca: piramidy Majów w Calakmul i Ek' Balam, hacjendę Yaxcopoil, muzeum Casa de Montejo w Méridzie, miasto Tekit, Muzeum Soumaya w Mexico City, cenoty na Półwyspie Jukatan, miasto Campeche, miasto Holbox, street foody i targi.

Dla potrzeb niniejszego artykułu przeprowadzono analizę indukcyjną zgromadzonego materiału badawczego. W celu zapewnienia intersubiektywności zastosowano triangulację źródeł danych, która obejmowała wykorzystanie terenowych nagrań audio, filmów oraz zdjęć dokumentujących podróż po Meksyku. Materiał uzupełniający stanowiły wpisy w mediach społecznościowych jednej z badaczek. W trakcie podróży, „na gorąco" badaczki rejestrowały dialog pomiędzy sobą, osobą z niepełnosprawnością wzroku a osobą z niepełnosprawnością ruchową. Pozwoliło to na uchwycenie niuansów w sposobach poznawania przestrzeni. Te terenowe nagrania audio stanowiły rdzeń empiryczny badań. Inne materiały utrwalone w postaci filmów i zdjęć służyły jako dokumentacja interakcji z aktorami w terenie (np. obsługą muzeów, sprzedawcami z targu i street foodu, lokalnymi mieszkańcami) oraz barier przestrzennych. Wykorzystanie zróżnicowanego materiału badawczego, wielokrotne zestawianie ze sobą różnych źródeł pozwoliło na potwierdzenie lub zanegowanie wyłaniających się kategorii/wzorców, struktur czy też wydobycie znaczeń niewidocznych w pierwszej analizie. Kryterium potwierdzającym wybór wyłaniającej

się kategorii było regularne pojawianie się doświadczeń z nią związanych w nagraniach audio, na filmach i zdjęciach, co odpowiada zasadzie nasycenia teoretycznego i powtarzalności. Każda interpretacja oraz nowo wyłoniony kod były na bieżąco dyskutowane.

Zakorzenienie wniosków w szczegółowych opisach kontekstowych pozwoliło wypracowane kategorie odnieść do podobnych zjawisk społecznych, tj. wykluczenie, dostępność, wielozmysłowe doświadczenie, różnorodne sposoby poznawania w obszarze turystyki kulturowej, co odpowiada kryterium transferowalności badań.

W efekcie z empirycznego materiału etnograficznego drogą systematycznej konceptualizacji wyłoniono pięć kategorii tematycznych: doświadczanie (nie)dostępności dziedzictwa kulturowego; wielozmysłowe doświadczanie: przełamywanie okulocentryzmu; nieprzewidywalność i niezwykłość w turystyce doświadczeń; dostępność transportu a mobilność: infrastruktura jako bariera w turystyce kulturowej; multisensoryczność codzienności miejskiej: street foody i targi.

Problem badawczy stanowi próba identyfikacji dostępności turystyki kulturowej na terenie Meksyku, poprzez analizę doświadczeń badaczek z niepełnosprawnościami – osoby z niepełnosprawnością wzroku (Monika) i osoby z niepełnosprawnością ruchu (Magda – autorka tekstu). Postawiono następujące pytania badawcze: 1) Jak narracje osób z niepełnosprawnościami wpływają na rozumienie terminu doświadczenia w turystyce kulturowej? 2) Jakie znaczenie dla konceptualizacji kategorii dostępności turystyki kulturowej mają badania autoetnograficzne? 3) Co wnoszą w obszar badań nad turystyką kulturową? 4) Jakie są sposoby przekraczania ograniczeń w dostępie do kultury i jej poznawaniu przez osoby z niepełnosprawnościami?

Dostępność transportu a mobilność: infrastruktura jako bariera w turystyce kulturowej

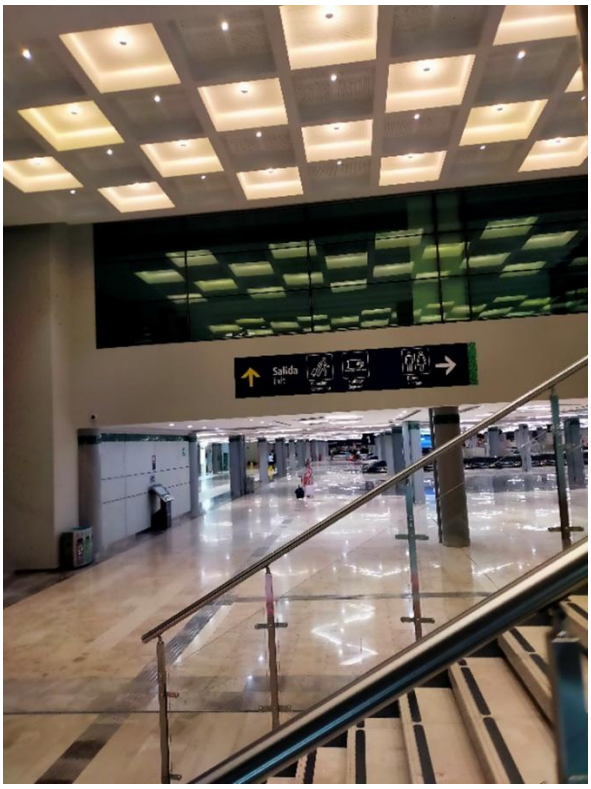
Turystyka kulturowa wiąże się ściśle z możliwością przemieszczania się, a co za tym idzie z dostępnością środków transportu. Pierwszy etap podróży z Warszawy do Stambułu na trasie z Polski do Meksyku odbyłyśmy samolotem. W trakcie wyjaśnienia zasad bezpieczeństwa i ewakuacji przed startem do Moniki podeszła stewardessa mówiąc: „Dzień dobry, chciałabym przedstawić, jak wygląda przestrzeń w samolocie i gdzie mamy wyjścia ewakuacyjne. Tutaj jest karta tyflograficzna, czy mogę wziąć Pani rękę i położyć na niej? – Monika: Tak. –Stewardessa (kładąc rękę Moniki na karcie

tyflograficznej): Tutaj są dwa wyjścia i na końcu samolotu dwa”[1]. Monika znała tę sytuację ze swoich wcześniejszych doświadczeń: „zwykle przychodzi tylko stewardessa i pyta, czy wiem, jak przebiega ewakuacja, czy ma mi to wyjaśnić? A ja zwykle mówię, że wiem, więc już mi nie pokazuje karty z planem samolotu”.

Podczas podróży miałyśmy przesiadkę w Stambule, czekałyśmy kilka godzin na kolejny samolot. W tym czasie postanowiłyśmy skorzystać ze strefy odpoczynku (*nap zone*). Pierwszym doświadczeniem z tym związanym była duża trudność z jej znalezieniem, nawet obsługa lotniska nie bardzo wiedziała, czy jest i gdzie. Kolejne doświadczenie było związane z jakością odpoczynku w nap zone. „Magda: Siedzę na lotnisku w Stambule, siedzę na takim fotelu, w strefie, która się nazywa *nap zone*. Średnio jest mi wygodnie. Fotel jest pokryty skajem, kiepsko wyprofilowany. Nie bardzo można na nim odpocząć. Jest wszechobecny taki szum, który utrudnia odpoczynek. Obok mnie siedzi Monika, która coś klepie na klawiaturze. Trudno o dobry odpoczynek”.

Pozytywne doświadczenia związane z wieloma nowoczesnymi dostosowaniami dla osób z niepełnosprawnościami miałyśmy na lotnisku Benito Juárez w Mexico City. Przykłady dostosowań to: oznaczenia dotyczące pierwszeństwa do wind czy odprawy pasażerskiej, schody oznaczone żółtymi pasami, przy schodach ruchomych komunikaty informujące o ich początku i końcu.

[1] Wszystkie cytowane w treści artykułu wypowiedzi, jeśli nie zostały oznaczone inaczej, pochodzą z transkrypcji nagrań audio dokonanych przez autorkę. Monika – badaczka z niepełnosprawnością wzroku wyraziła zgodę na wykorzystanie nagrań.

Ryc. 1. Oznaczenie dróg dla niewidomych i punktów możliwej zmiany kierunków na lotnisku Benito Juárez w Mexico City

Źródło: zbiory własne, 2025

Jedyny problem, który tam napotkałyśmy to długość trasy po wyjściu z samolotu do hali przylotów, gdzie czekali na nas Yoltic i jego babcia Veronica. Mnie, osobie z problemami w poruszaniu się, pokonanie dystansu sprawiło dużą trudność.

Kolejny środek transportu to samochód, który wypożyczyłyśmy, żeby przemieszczać się po Meksyku. Podróżowanie autem sprawdziło się bardzo dobrze w naszej sytuacji. Po pierwsze, nie musiałam bardzo dużo chodzić, dzięki czemu ograniczałam do minimum odczucia bólowe. Po drugie, auto posiadało klimatyzację, co było bardzo istotne przy panującej wysokiej temperaturze. Po trzecie, nie musiałyśmy nosić bagaży. Minusem było to, że byłam jedyną osobą w naszym teamie, która mogła prowadzić, czego konsekwencją było to, że często pokonywało mnie zmęczenie.

Ryc. 2. Jazda wynajętym samochodem do Calakmul z Campeche
Źródło: zbiory własne, 2025

Prowadzenie samochodu było szczególnie trudnym doświadczeniem w drodze do Calakmul, ponieważ jechałyśmy przez interior, miejscowości Edzná i Centenario. Droga była w bardzo złym stanie, z tego powodu przez bardzo długi czas musiałyśmy jechać z prędkością 20-30 km na godzinę. Podróż zajęła nam około 7 godzin, na pole namiotowe już w rezerwacie przyrody Calakmul, dotarłyśmy po zmroku. Kolejny dzień był bardzo intensywny, miałyśmy zaplanowane zwiedzanie selwy, czyli meksykańskiej dżungli oraz strefy archeologicznej Calakmul. W drodze powrotnej towarzyszyło mi stałe uczucie wyczerpania, musiałam zrobić wiele przerw podczas prowadzenia auta. Na etapie planowania nie uświadamiałam sobie w pełni mojej zwiększonej męczliwości – konsekwencji leczenia onkologicznego, choć przed podróżą miałam jakieś niejasne przeczucie, że może ona wyglądać inaczej niż moje wcześniejsze wyjazdy. Szybka męczliwość, chroniczny ból, ograniczona sprawność ruchowa, były moimi „towarzyszami" w zwiedzaniu Meksyku i nowym doświadczeniem.

Ryc. 3. Wysoki i nieoznaczony krawężnik w Holbox
Źródło: zbiory własne, 2025

Przemieszczanie się pieszo często stanowiło dla mnie duży problem. Ze względu na ból stawów i stóp, wielokrotne wejście i zejście z wysokiego krawężnika skutecznie zniechęcało mnie do dalszego zwiedzania. Było to utrudnieniem również dla Moniki, ze względu na brak ścieżek naprowadzających. W takich sytuacjach Monika mogła polegać tylko na moich wskazówkach.

Ryc. 4. Sznur zabezpieczający przed wjazdem quadów na ulicy w Holbox
Źródło: zbiory własne, 2025

Również kolejne przeszkody w postaci donic z kwiatami na chodnikach, słupów energetycznych czy przeciągniętych przez ulicę sznurów zabezpieczających przed wjazdem quadów stanowiły utrudnienie w pokonywaniu drogi koniecznej do przejścia, omijania ich i ostrzegania przed nimi Moniki. Czasem wytchnienie moje stopy zyskiwały w miejscu, gdzie mogłam je unieść wyżej lub też, gdzie mogłam zdjąć buty i ochłodzić je na posadzce. „Jesteśmy w katedrze, moje stopy są jak balony. Nie chcę już nic oglądać. Przesiadam się co kilka ławek, żeby być blisko Moniki, żeby móc opisać, co jest w zasięgu wzroku. Zdejmuję buty, trzymam stopy na kamiennej podłodze, czuję ulgę. Muszę przejść kawałek dalej. Nie zakładam sandałów. Idę boso. Tak lepiej. Znowu siadam i znowu wstaję, siadam, wstaję (…)".

Dzielenie się poprzez referowanie tego, co widzę z Moniką, umożliwiło mi zauważenie różnicy pomiędzy poznawaniem tylko wzrokiem a doświadczaniem wielozmysłowym poprzez dotyk, dźwięk czy zapach. Pozwoliło mi to dostrzec wielość szczegółów i bogactwo detali. Jestem przekonana, że nie zwróciłabym na nie uwagi, gdybym używała typowego sposobu poznania, czyli wzroku.

Doświadczanie (nie)dostępności dziedzictwa: autoetnografia barier w przestrzeniach historycznych

Zwiedzanie piramid

Piramidy Majów to wyjątkowe dziedzictwo kulturowe i archeologiczne, to materialne świadectwo zaawansowanej wiedzy inżynieryjnej, astronomicznej, kosmologicznej oraz religijnej dawnych społeczeństw. Są kluczowym motorem turystyki kulturowej i archeoastronomii. Piramidy Majów istotnie różnią się od egipskich, gdyż przede wszystkim pełniły funkcję sakralnych platform pod świątynie, a status miejsca pochówku stanowił funkcję dodatkową [Sharer, Traxler 2005]. Do ich budowy wykorzystano precyzyjną geodezję oraz prekolumbijskie techniki stiukowe i kamieniarskie. Główne stanowiska archeologiczne w Meksyku, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO to Chichén Itzá, Palenque i Calakmul [UNESCO 2026]. Najmniej znane jest położone w sercu dżungli Calakmul, jedno z najważniejszych i największych odkrytych miast potężnego „Królestwa Węża". Na piramidy w Calakmul nadal można wejść, stąd możliwość ich poznawania nie tylko przez wzrok, ale również haptycznie.

Struktury architektoniczne odkryte w południowym Meksyku cechują odmienne style architektoniczne, uwarunkowania geologiczne oraz geopolityczna historia

starożytnych Majów [Martin 2024]. Piramidy w Calakmul i Ek' Balam charakteryzują się masywnością, szerokimi schodami z centralnymi rampami oraz bliskim związkiem z otaczającym lasem tropikalnym. Obok piramid znajdują się ogromne pionowe płyty kamienne – stele. Jukańskie piramidy służyły również jako instrumenty pomiarowe, ich osie symetrii były celowo odchylone tak, by wyznaczać wschody Słońca w kluczowe dni 260-dniowego kalendarza rytualnego [Romero Sandoval 2017].

Ryc. 5. Strefa archeologiczna Ek' Balam
Źródło: zbiory własne, 2025

„Stoję przed ogromnymi stromymi schodami, z dołu nawet nie widzę, ile ich jest. Za to wiem, że tam nie wejdę. Czuję zawód, żal i jestem zła na mój stan zdrowia i moją sprawność. To był jeden z celów w Meksyku: zobaczyć i wejść na piramidy, a mogę je oglądać tylko z dołu. Czuję się też winna, nie wiem, jak powiedzieć Monice, że nie będę jej przewodniczką na schodach. Nie wiem, czy może tam wejść sama. (...) a jednak weszła, z góry docierają do mnie podniesione głosy ludzi: proszę uważać, proszę uważać".

Ek' Balam i Calakmul to jedne z niewielu miejsc w Meksyku, gdzie nadal można wejść na szczyt majańskich budowli, w przeciwieństwie do słynnego Chichén Itzá, gdzie jest to zabronione. Monika celowo uwzględniła te dwa stanowiska archeologiczne w planie podróży, dzięki temu mogła dosłownie „dotknąć" historii, wspinając się po stromych stopniach i poznając te niezwykłe budowle za pomocą dotyku oraz innych zmysłów.

Ruiny Majów w Ek' Balam i Calakmul z ich ogromnymi, stromymi schodami, stanowiły poważne wyzwanie. Dla osoby zmagającej się z bólem związanym

z poruszaniem się wejście na te konstrukcje było niemożliwe. Doświadczenie perspektywy ze szczytu piramid Majów pozostało dla mnie niedostępne. Brak możliwości dotarcia na szczyt piramidy to nie tylko fizyczne ograniczenie, ale także koszt poznawczy – utrata unikalnej perspektywy i doświadczenia miejsca.

Monika, osoba niewidoma, pokonała te schody, aby dotykiem i innymi zmysłami doświadczyć piramid – symbolu historii Majów. W Calakmul to doświadczenie było możliwe również poprzez wsparcie i pomoc personelu. Spotkałyśmy pracownika kompleksu, który posiadał ogromną wiedzę o piramidach i historii Majów i zdecydował się towarzyszyć Monice, opisując szczegóły architektury i kontekst historyczny. To dowodzi, że dostępność relacyjna (wiedza i chęć wsparcia) może niwelować braki infrastrukturalne. Dodatkowe wsparcie zapewnili Monice dwaj strażnicy kompleksu poprzez eskortowanie przy wchodzeniu i schodzeniu z budowli.

Swoje doświadczenia Monika opisała w prowadzonym na Facebooku profilu VIP team: „Calakmul jest tak daleko od wszystkiego, że możecie poczuć się tam jak Indiana Jones na misji (...). Moja koleżanka nie za bardzo chciała być jak Jones, ja natomiast bardzo. Postanowiłam więc wleźć sama na górę licząc na to, że nie będzie po drodze jakiś przepaści, w których mogłabym zakończyć spontanicznie swój awanturniczy żywot. Kiedy tak się wdrapywałam z mozołem obmacując randomowe zdobienia na ścianach pojawili się dwaj panowie w mundurach. Przedstawili się jako żołnierze gwardii narodowej, których zadaniem jest sprawić, aby nasze doświadczenie wizyty było jak najlepsze, bezpieczne i satysfakcjonujące” [VIP team 2025].

Wszystkie strefy archeologiczne, które odwiedziłyśmy nie były w żaden sposób dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami czy to fizycznymi, czy sensorycznymi. Bardzo duże przestrzenie do pokonania wyłącznie pieszo doprowadziły mnie do wniosku, że w zasadzie podróżujemy nie we dwie osoby, ale w trójkę: ja, Monika i ból albo inaczej: ja, Monika i niepełnosprawność.

Wielozmysłowe doświadczanie: przełamywanie okulocentryzmu

Kościoły i Muzeum Casa de Montejo w Méridzie

Zwiedzając kościoły w Meksyku, Monika mogła „trochę pomacać świętych”. Figury gipsowe ubrane w szaty z materiału stały się dla niej dostępne dotykowo, co było rzadkim oraz cennym doświadczeniem w kulturze, która zazwyczaj mówi „nie dotykać eksponatów” [Tańczuk 2015].

Ryc. 6. Św. Jan Chrzciciel (*San Juan Bautista*), Kapilca w Haciendzie Yaxcopoil, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Ryc. 7. Figura Matki Boskiej Gromnicznej (*Virgen de la Candelaria*), kościół Święty Antoni z Padwy, Tekit, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Natomiast zasada „nie dotykać eksponatów" w dużej mierze uniemożliwiła Monice poznanie prac Francisca Toledo (1940-2019), a w szczególności jego instalacji, przedstawiających latawce *Los Papalotes de Toledo* w Muzeum Casa de Montejo

w Méridzie. Muzeum to nie może być określone mianem dostępnego. Nie było żadnych wersji obrazów „do dotyku" dla osób niewidomych, nie było audiodeskrypcji, nie było możliwości siadania na krzesłach czy ławkach, żeby móc odpocząć, czy usiąść przed obrazem, czy eksponatem, żeby móc je podziwiać, co dla mnie jako osoby z bólem stawów było bardzo uciążliwe. Brak było możliwości posiadania ze sobą jakichkolwiek napojów, co przy temperaturze około trzydziestu kilku stopni było dość trudne.

Ryc. 8. Prace Francisco Toledo w Museo Casa de Montejo, Mérida
Źródło: zbiory własne, 2025

Muzeum Soumaya w Mexico City

Inne interesujące muzeum, które odwiedziłyśmy, to meksykańskie Muzeum Soumaya. Ta wizyta skłoniła nas do refleksji nad tym, jak niejednoznacznie można definiować otwartość instytucji kultury na zwiedzających. Kiedy Monika zapytała obsługę o zgodę na dotykanie wybranych eksponatów, spotkała się z odmową. W zamian jednak zaoferowano nam warsztaty z percepcji pozawzrokowej. Poniżej zamieszczam fragment opisu tego doświadczenia przez Monikę.

„Dla niewidomych Soumaya oferuje wizyty dotykowe. Pobieżałam więc chyżo w towarzystwie dwójki widzących znajomych, aby zobaczyć, jak to robią w Meksyku. Na miejscu dowiedzieliśmy się, że wizyty dotykowe odbywają się jedynie po umówieniu z 15 dniowym wyprzedzeniem. […] Przez kwadrans mieliśmy obmacywać jego różne

części i dzielić się swoimi spostrzeżeniami. Moje pytanie o autora i tytuł zostało przez prowadzących zbyte odpowiedzią, że teraz to nie jest ważne, teraz skupiamy się na doświadczeniu. Na końcu widzącym pozwolono zdjąć opaski a ja ostatecznie dowiedziałam się, że dotykaliśmy Bramy Piekieł Rodina. Podsumowując, doświadczenie uważam za ciekawe i inicjatywę za wartościową. Nie jest to jednak dostępność dla niewidomych, lecz coś w rodzaju niewidzialnej wystawy dla widzących, przy okazji, której niewidomi mogą też skorzystać, ale skorzystaliby więcej, gdyby nie to natchnione celebrowanie temperatury brązu" [VIP team, 2025].

Ryc. 9. *Brama piekieł*, dzieło rzeźbiarskie Augusta Rodina w Muzeum Soumaya w Mexico City

Źródło: zbiory własne, 2025

Wizyta w Muzeum Soumaya jest przykładem, że nowoczesny design nie zawsze idzie w parze z realną dostępnością. Spotkaliśmy się tam z barierami sensorycznymi i kompletnym niezrozumieniem ze strony personelu – zabrakło m.in. strefy ciszy, audiodeskrypcji, materiałów tyflo czy uproszczonych opisów, a dotykanie czegokolwiek było zabronione. Pozytywnie zaskakującym rozwiązaniem architektonicznym dla osób z problemami w poruszaniu się było zastosowanie wewnątrz budynku, jak i na zewnątrz pochylni zamiast schodów.

Nieprzewidywalność i niezwykłość w turystyce doświadczeń

Zwiedzanie cenot

Cenoty stanowią unikalny element krajobrazu Półwyspu Jukatan w Meksyku. Są to jaskinie, zapadliska krasowe wypełnione wodą, które powstały jako skutek erozji wapienia. Z historycznego i kulturowego punktu widzenia cenoty były ważnymi dla Majów miejscami o znaczeniu kulturowym i duchowym [López-Maldonado, Berkes 2017; McKillop 2004]. Współcześnie nie są już często postrzegane przez lokalną społeczność jako ważne miejsca kulturowe, duchowe czy święte, choć podejmowane są działania uwzględniające współpracę z lokalną społecznością na rzecz ich ochrony [Berkes 2012].

Odwiedziłyśmy różne cenoty w miastach, jak i poza nimi. Woda nie jest moim żywiołem, nie bardzo potrafię pływać, za to Monice pływanie w cenotach sprawiało niesamowitą frajdę. Dostępność tych miejsc dla osób z trudnościami w poruszaniu się jest problematyczna. Bardzo wysokie, często śliskie schody, z wieloma stopniami stawały się dla mnie przeszkodą. Wsparcie w ich przejściu otrzymałam od Moniki, jak i innych ludzi odwiedzających cenoty. To Monika, osoba niewidoma, w wielu sytuacjach przejmowała inicjatywę. Przyjmowanie przez nas ról bycia przewodniczką czy osobą prowadzoną straciło sens. W cenocie w Valladolid, gdzie zdecydowałam się wejść do wody, to Monika mnie asekurowała, a zanim weszłyśmy do wody niosła nasze rzeczy i kamizelki oraz podtrzymywała mnie na schodach. Wyjście poza schematycznie przypisane role destabilizuje normatywne podziały, redefiniuje pojęcie sprawności i sprawczości.

Niektóre cenoty niewykorzystywane turystycznie stwarzają wręcz niebezpieczeństwo dla osób niezaznajomionych z terenem. Niezabezpieczone i nieoznaczone wejście do cenoty, takie jak na zdjęciu niżej mogło zakończyć moją podróż do Meksyku tragicznie.

Ryc. 10. Opuszczona cenota koło Homún
Źródło: zbiory własne, 2025

Jednocześnie odkrywanie dzikich cenot było dla mnie niezwykłym doświadczeniem związanym z przekraczaniem własnych ograniczeń fizycznych i lęku przed wysokością i nieznanym. Niespodziewanie miałam możliwość skorzystania ze wsparcia lokalnego mieszkańca. Zaproponował, że będzie mi towarzyszył. Jednak mój lęk nie pozwolił mi na to, wtedy zszedł do cenoty i nagrał dla mnie wideo na telefonie. Wiedza o tym, co tam jest pozwoliła mi zdobyć się na odwagę, żeby zejść. Było to dla mnie niesamowitym przeżyciem, ponieważ mogłam doświadczyć na żywo wspaniałego „koncertu" ptaków, „spektaklu" przyrody i niezwykle ukształtowanej przestrzeni. Atmosfera podczas spotkania była tak serdeczna, że mój rozmówca sam zaproponował wspólne zdjęcie.

Ryc. 11. Spotkanie z lokalnym mieszkańcem koło opuszczonej cenoty w Homún
Źródło: zbiory własne, 2025

Ryc. 12. Opuszczona cenota koło Homún
Źródło: zbiory własne, 2025

Multisensoryczność codzienności miejskiej: street foody i targi

Kuchnia meksykańska, ze względu na wyjątkowe połączenie historii, tradycji i innowacji, została uznana przez UNESCO za niematerialne dziedzictwo kulturowe ludzkości. Istotny wpływ na jej charakter wywarła kultura rdzennych mieszkańców, hiszpańska kolonizacja, a później także wymiana kulturowa na skalę globalną. Głównymi elementami kuchni meksykańskiej są kukurydza, składnik potraw takich jak: *tortille*, *tamales* i *atole* oraz warzywa: fasola, papryczki chili i dynia [Thomé Ortiz 2017].

Ryc. 13. Totopos, lokalny targ w Méridzie, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Na koniec pobytu w Meksyku miałam już dość wszelkich dań przygotowanych na bazie kukurydzy, takich jak *tostadas*, *totopos*, *tortilla*, *tacos*, *tamales*. Wprawiłam w zakłopotanie gospodynię w hostelu, w którym nocowałyśmy, prosząc o dokładkę *totopos* bez *totopos*. Chciałam bowiem dostać warzywa bez kukurydzianego placka, głównego składnika dania.

Ryc. 14. Panuchos, lokalny targ w Méridzie, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Ryc. 15. Lokalny street food w Mexico City, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Asystencja i kapitał relacyjny często umożliwiały nam doświadczanie zaskakujących sytuacji. Jedna z nich zdarzyła się na lokalnym targu, na którym zdecydowaliśmy się coś zjeść. Monika dopytywała mnie i Yoltica o wielkość placka z fasoli i bobu, ponieważ chciała podjąć decyzję, czy zamówić jeden czy dwa. Trochę pogubiliśmy się w określeniu jego wielkości, stąd Monika zapytała osobę z obsługi. Sprzedawczyni bez

chwili zastanowienia podała Monice ten placek do „pomacania". Było to jedno z wyjątkowych doświadczeń dostępności relacyjnej, które miałyśmy w Mexico City. Street foody i targi, gdzie często bywałyśmy w trakcie naszej podróży zaskakiwały swoją różnorodnością, przyjaznym i empatycznym nastawieniem ludzi.

Ryc. 16. Lokalny targ w Mexico City
Źródło: zbiory własne, 2025

Street foody mają długą tradycję kulturową w Meksyku, już na początku XVI wieku, azteccy sprzedawcy żywności rozstawiali swoje stragany w pobliżu targów i oferowali gotowe dania z owoców, ryb i mięsa, różnorodne sosy z papryczek chili. Zwyczaj jedzenia na ulicach przetrwał w całym Meksyku, a stoiska z ulicznym jedzeniem czy jedzeniem sprzedawanym z koszyków, pudeł i tac są bardzo częstym widokiem [Long-Solís 2007; Hayden 2018 s. 21-24; 2021, s. 101-103].

Monika miała możliwość poznawania poprzez dotyk tak owoców, warzyw, jak i figurek czy materiałów, których kształt i faktura stanowiły dla niej sposób ich poznania. Sprzedawcy często opowiadali o oferowanych produktach, ich wyglądzie, historii, czy miejscu pochodzenia.

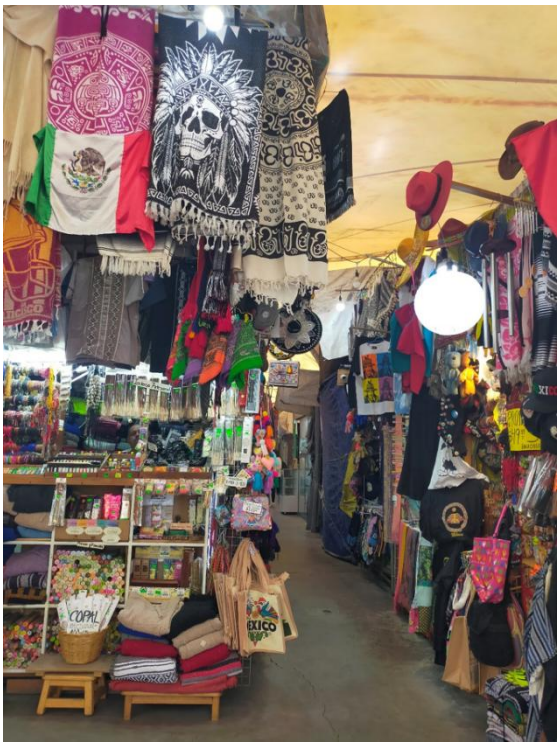
Ryc. 17. Lokalny targ w Méridzie

Źródło: zbiory własne, 2025

Ryc. 18. Bazar w Méridzie, Meksyk

Źródło: zbiory własne, 2025

Ryc. 19. Bazar w Mexico City, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Niektórzy sprzedawcy byli tak bardzo nami zainteresowani, że prosili o pozowanie z nimi do zdjęć, poniżej zamieszczam tego przykład.

Ryc. 20. Bazar w Méridzie, Meksyk
Źródło: zbiory własne, 2025

Gościnność stanowi jeden z podstawowych filarów kultury Meksyku, niezależnie od tego, czy chodzi o wskazanie drogi, nawiązanie spontanicznej rozmowy, czy zaproszenie kogoś do swojego domu. Badania naukowe dotyczące kultury meksykańskiej wskazują, że gościnność i otwartość są głęboko zakorzenione

w kolektywizmie, silnych więzach rodzinnych [Schwartz i in. 2011; Fuller-Iglesias, Antonucci 2016; Ravina i in. 2020; Darmach 2023; Zúñiga i in. 2023, s. 56-57].

Podsumowanie

W powyższym tekście wykorzystano narracje o doświadczaniu świata zapośredniczonego przez niepełnosprawność. Ujęcie to wpisuje się w paradygmat studiów o niepełnosprawności, integrując doświadczenia turystek-badaczek z regulacjami systemowymi i instytucjonalnymi [Sztobryn-Giercuszkiewicz 2020]. Składają się one na uwarunkowania dostępności – bądź jej braku – w turystyce kulturowej. Tego typu analizy z kolei wpisują się w nurt tzw. turystyki doświadczeń, stanowiący istotny element współczesnego dyskursu naukowego [Branquinho de Almeida i in. 2023; Bloch 2013; Iwasiński 2015].

Odbiór kultury w naszej podróży odbywał się poprzez dotyk, dźwięk, zapach i fakturę. Korzystanie z wielu zmysłów było naszym sposobem na przełamywanie dominacji wzroku w postrzeganiu otaczającego świata. John Urry określił zmysł wzroku, jak również słuchu jako dystansujące, natomiast smak, dotyk, węch – dające poczucie konkretności i realności [Urry 2009, s. 138]. Jego zdaniem, dotyk jest „kluczowy w naszych relacjach z przedmiotami. Stanowi wrażliwy instrument badania i rozpoznawania świata fizycznego" [Urry 2009, s. 146].

Włączenie kultury i jej dostępności w proces doświadczenia turystycznego – od planowania, poprzez bezpośrednie przeżycia i relacje z lokalną społecznością, aż po refleksję i narrację po podróży – umożliwia nadanie jej znaczenia w rozumieniu semiotycznej teorii Urry'ego [2007]. Doświadczenie staje się immanentnym mechanizmem translacji, narzędziem przetwarzania, interpretowania i nadawania sensu nowym informacjom czy sytuacjom, przekształca materialne środowisko zwiedzanych miejsc w niematerialny kapitał kulturowy i tożsamościowy jednostki [Bourdieu 1986]. Proces doświadczenia w turystyce kulturowej, konstytuuje samą istotę tego fenomenu. Zwiedzanie miejsc, ich odkrywanie i przeżywanie są zależne od indywidualnych cech turysty, jego wiedzy, stanu emocjonalnego, trudno tu kwestionować autentyczność doświadczeń [Sáez-Velasco i in. 2025; MacCannell 2002].

Analizy doświadczania architektury, kultury, krajobrazu Meksyku, wszystkiego tego, co składa się na turystykę kulturową i turystykę doświadczeń, dowodzą, że niepełnosprawność sama w sobie nie zawsze jest barierą. Natomiast bariery powstają

w relacji między możliwościami osoby, organizacją przestrzeni, warunkami podróży i dostępnym wsparciem. Niepełnosprawność skłania do szukania nieoczywistych rozwiązań, do kreowania nowych kompetencji w podróży, w poznawaniu kultury i nowych miejsc [Power i in. 2022]. Bycie osobą z niepełnosprawnością często wymusza perfekcyjną organizację: żeby gdzieś dotrzeć potrzebuję to zaplanować z wyprzedzeniem, mieć jasność, czy będzie to możliwe, jak również być przygotowaną na bariery i elastyczną, żeby dostosować się do sytuacji.

W turystyce kulturowej osób z niepełnosprawnością wzroku często najważniejszym „dostosowaniem" jest kompetentny i empatyczny człowiek, który potrafi przełożyć obraz wizualny na doświadczenie sensoryczne [Stephens i in. 2020]. Zjawisko to jest określane jako dostępność relacyjna. Wynika ona bezpośrednio z kompetencji miękkich przewodników, obsługi obiektów, osób towarzyszących, których gotowość do wejścia w interakcję asystencką kompensuje braki w dostosowaniach. Emancypacja poznawcza osób z niepełnosprawnościami w przestrzeniach trudnodostępnych zachodzi najpełniej poprzez wielozmysłowość i asystencję opartą na empatii poznawczej [Maudita, Widadsyah 2023].

Przeprowadzone analizy zebranych materiałów badawczych pozwalają na sformułowanie następujących wniosków:

- Przedstawienie perspektywy osób z niepełnosprawnościami umożliwia głębsze rozumienie doświadczenia wskazuje, że jest to proces wielozmysłowy (oparty na dotyku, dźwięku i zapachu), przełamujący dominację wzroku.
- Badania wykorzystujące narracje i autonarracje, oferują możliwość pełniejszego ujęcia fenomenu podróży oraz dostępności osób z niepełnosprawnościami do turystyki kulturowej.
- Doświadczanie niepełnosprawności skłania do szukania nieoczywistych rozwiązań, do kreowania nowych kompetencji w podróży, w poznawaniu kultury i nowych miejsc.
- Przedstawienie sposobów uczestnictwa w przestrzeni miejskiej i przestrzeni krajobrazu, radzenia sobie z dostępnością lub jej brakiem, pozwala na uchwycenie emicznej perspektywy dostępności.
- Doświadczenia badaczek z niepełnosprawnościami na przykładzie opisanej wyprawy po Meksyku wskazują, że dostępność w turystyce kulturowej to proces, w którym istotne są dostosowania oferowane przez systemy i instytucje tj., transport,

infrastruktura, urbanistyka, muzea a jednocześnie kluczową rolę odgrywają asystencja sytuacyjna i kapitał kulturowy.

- Dostępność relacyjna, wielozmysłowe poznanie, zastosowanie nieoczywistych rozwiązań, tj. zamiana ról, adaptowanie się do zastanych warunków, elastyczność mają istotne znaczenie dla przekraczania ograniczeń w dostępie do kultury osób z niepełnosprawnościami oraz wypracowywania strategii podróżniczych.
- Korzystanie z poznania multisensorycznego to sposób na wzbogacenie odbioru kultury oraz na przełamywanie dominacji wzroku w postrzeganiu otaczającego świata, na dostępność kultury nacechowanej okulocentryzmem, co może być wykorzystane w planowaniu nowych rozwiązań w turystyce, nie tylko w obszarze tworzenia dostępności dla osób z niepełnosprawnością wzroku, ale również dla wielu użytkowników nieneurotypowych, osób starszych czy dzieci.

Bibliografia

Ambrose I., 2012, *European Policies for Accessible Tourism*, [w:] D. Buhalis, S. Darcy, I. Ambrose (ed.), *Best Practice in Accessible Tourism: Inclusion, Disability, Ageing Population and Tourism*, Channel View Publications, Bristol, s. 100-106

Anderson L., 2014, *Autoetnografia analityczna*, przeł. M. Brzozowska-Brywczyńska, „Przegląd Socjologii Jakościowej", nr 10, s. 144-167

Bąk I., 2007, *Atrakcyjność regionów turystycznych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem warunków ekologicznych*, [w:] W. Ostasiewicz (red.), *Statystyka w praktyce społeczno-gospodarczej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego, Wrocław, s. 41-54

Berkes F., 2012, *Sacred ecology*, 3rd ed., Routledge, New York

Bourdieu P., 1986, *The Forms of Capital*, [w:] A. H. Halsey, H. Lauder, P. Brown, A. S. Wells (ed.), *Education: Culture, economy, and society*, Oxford University Press, Oxford, s. 280-291

Boys J., 2014, *Doing disability differently: an alternative handbook on architecture, dis/ability and designing for everyday life*, Routledge, London–New York

Branquinho de Almeida S., Santos N., Mendez Diaz M., Santiago I., 2023, *Tourist Experiences and/or Experiential Tourism? Study on the perception of the experience by the traveler,* „Scientific Journal of Applied Social and Clinical Science", Vol. 3, No. 25, s. 2-11

Buckley R., Cooper M.-A., 2022, *Analytical autoethnography in tourism research: when, why, how, and how reliable?* „Tourism Recreation Research", Vol. 49, No. 6, s. 1-9

Buhalis D., Darcy S., Ambrose I., 2012, *Best Practice in Accessible Tourism: Inclusion, Disability, Ageing Population and Tourism*, Channel View Publications, Bristol

Can M., Mısır S., 2024, *Mexican Gastronomy From Examples Of World Gastronomy*, [w:] M.Ü. Girgen, V. Karapetkovska-Hristova (ed.), *Proceedings of 4. International Uludag Scientific Research and Innovation, Bursa/Türkiye*, Kongre Kitabi

Darmach K., 2023, *Celebrare Convivium. Miasto w podróży – perspektywa gościn*ności, „Journal of Urban Ethnology", nr 21, s. 163-176

Dewey J., 1988, *Jak myślimy?*, przeł. Z. Bastgenówna, PWN, Warszawa

Ellis C., Bochner A. P., Denzin N. K., Lincoln Y. S., Morse J. M., Pelias R. J., Richardson L., 2008, *Talking and thinking about qualitative research*, „Qualitative Inquiry", Vol. 14, No. 2, s. 254-284

Ferguson P. M., Nusbaum E., 2012, *Disability studies: what is it and what difference does it make*, „Research & Practice for Person with Severe Disabilities", Vol. 37, No. 2, s. 70-80

Fine M., Torre M. E., 2019, *Critical Participatory Action Research: A feminist project for validity and solidarity*, „Psychology of Women Quarterly", Vol. 43, No. 4, s. 433-444

Fuller-Iglesias H. R., Antonucci T. C., 2016, *Familism, Social Network Characteristics, and Well-being among Older Adults in Mexico*, „Journal of Cross-Cultural Gerontology", Vol. 31, No. 1, s. 1-17

Gissen D., 2023, *The Architecture of Disability: Buildings, Cities, and Landscapes beyond Access*, University of Minnesota Press, Minneapolis

Gonda T., 2023, *The importance of infrastructure in the development of accessible tourism*, „Journal of Infrastructure, Policy and Development", Vol. 8, No. 2, 2735, doi.org/10.24294/jipd.v8i2.2735

Hamraie A., 2017, *Building access: Universal design and the politics of disability*, University of Minnesota Press, Minneapolis

Hayden T. B., 2018, *Disambiguating Legalities: Street Vending, Law, and Boundary-work in Mexico City*, „Ethnoscripts", Vol. 18, No. 2, s. 1530

Hayden T. B., 2021, *Street food as infrastructure: consumer mobility, vendor removability and food security in Mexico City*, „Food, Culture & Society", Vol. 24. No. 1, s. 98-111

Headland T. N., Pike K. L., Harris M. (red.), 1990, *Emics and etics: The insider/outsider debate*, Sage Publications, Newbury Park

Iwasiński Ł., 2015, *Turystyka jako rynek doświadczeń*, „Kultura Popularna", nr 44, s. 28-38

Jain D., Desjardins A., Findlater L., Froehlich J., 2019, *Autoethnography of a Hard of Hearing Traveler*, „Proceedings of the 21st International ACM SIGACCESS Conference", nr 21, s. 236-248

Jay M., 1993, *Downcast Eyes: The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles

Lejzerowicz M., Bargieł E., Boryca W., 2023, *Kultura a osoby z niepełnosprawnościami*, [w:] J. Głodkowska (red.), Duma *niepełnosprawności. Interdyscyplinarne Studia nad Niepełnosprawnością w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa, s. 331-345

Long-Solís J., 2007, *A Survey of Street Foods in Mexico City*, „Food and Foodways", Vol. 15, No. 3-4, s. 213-236

López-Maldonado Y., Berkes F., 2017, *Restoring the environment, revitalizing the culture: cenote conservation in Yucatan, Mexico*, „Ecology and Society", Vol. 22, No. 4, doi.org/10.5751/ES-09648-220407

MacCannell D., 2002, *Turysta. Nowa teoria klasy próżniaczej*, przeł. E. Klekot, A. Wieczorkiewicz, Wydawnictwo Muza, Warszawa

Martin S., 2024, *In search of the serpent kings: From Dzibanche to Calakmul*, „Ancient Mesoamerica", Vol. 35, No. 3, s. 822-838, doi:10.1017/S095653612200030X

Maudita Z., Widadsyah M., 2023, *Autoethnographic Tourism Experience of Wheelchair User in Bali, Indonesia*, „Indonesian Journal of Disability Studies", Vol. 10, No. 2, s. 253-271

McKillop H., 2004, *The Ancient Maya: New Perspectives*, Louisiana State University, Louisiana

Middleton V. T. C., 1996, *Marketing w turystyce*, przeł. M. Nalazek, Polska Agencja Promocji Turystyki, Warszawa

Niezgoda A., 2013, *Rola doświadczenia w zachowaniach konsumenta na rynku turystycznym. Koncepcja ekonomii doświadczeń i marketingu doznań*, „Folia Turistica", nr 28, s. 91-106

Oliver M., 2018, *Understanding Disability. From Theory to Practice*, Bloomsbury Publishing, London

Pike K. L., 1967, *Language in relation to a unified theory of the structure of human behavior*, Mouton & Co., The Hague

Pine B. J., Gilmore J. H., 1999, *The Experience Economy: Work Is Theater & Every Business a Stage*, Harvard Business School Press, Boston

Power A., Coverdale A., Croydon A., Hall E., Kaley A., Macpherson H., Nind M., 2022, *Personalisation Policy in the Lives of People with Learning Disabilities: A Call to Focus on How People Build Their Lives Relationally*, „Critical Social Policy", Vol. 42, No. 2, s. 220-240

Ravina L., Solares M., Martínez H., 2020, *Tourism in Mexico and the Use of Cultural Heritage as a Commodification's Product*, [w:] A. Kavoura, E. Kefallonitis, P. Theodoridis (ed.), *Strategic Innovative Marketing and Tourism, Springers Proceedings in Business and Economics*, Springer, s. 265-271

Roberson D. N., 2018, *Learning while traveling: The school of travel*, „Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education", Vol. 22, s. 14-18

Romero Sandoval R., 2017, *El Inframundo de los antiguos mayas*, UNAM, México

Ryszkowski W., Ryszkowska E., 2006, *Kategoria doświadczenia jako perspektywiczny kierunek badań i zastosowań w turystyce*, [w:] J. Krupa, J. Biliński (red.), *Turystyka w badaniach naukowych. Prace przyrodnicze i humanistyczne*, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów, s. 317-326

Sáez-Velasco S., Merino-Orozco A., Di Giusto-Valle C., Mercado-Val E., Pérez De Albéniz-Garrote G., Delgado-Benito V., Medina-Gómez B., 2025, *Cultural Participation As A Pathway To Social Inclusion: A Systematic Review And Youth Perspectives On Disability And Engagement*, „Societies", Vol. 15, No. 10, 288, doi.org/10.3390/soc15100288

Schwartz A., Galliher R., Domenech Rodríguez M., 2011, *Self-Disclosure in Latinos' Intercultural and Intracultural Friendships and Acquaintanceships: Links With Collectivism, Ethnic Identity, and Acculturation*, „Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology", Vol. 17, s. 116-121

Shakespeare T., 2006, *The social model of disability*, [w:] L. J. Davis (ed.), *The disability studies reader*, 2nd ed., Routledge, s. 197-204

Sharer R. J., Traxler L. P., 2005, *The Ancient Maya*, Stanford University Press, Palo Alto

Steen M., Manschot M., Koning N., 2011, *Benefits of Co-design in Service Design Projects*, „International Journal of Design", Vol. 5, No. 2, s. 53-60

Stephens K., Butler M., Holloway L. M., Goncu C., Marriott K., 2020, *Smooth sailing? Autoethnography of recreational travel by a blind person*, [w:] *Proceedings of the 22nd International ACM SIGACCESS Conference on Computers and Accessibility*, s. 1-12, doi.org/10.1145/3373625.3417011

Sugiama A., Tirani N., 2021, *The Identification of Infrastructure, Accessibility, Environment, and Physical Tourism Attraction Resources: Cibeureum Lake Case*, [w:] *Proceedings of the 2nd International Seminar of Science and Applied Technology (ISSAT 2021), Advances in Engineering Research*, Vol. 207, s. 650-655

Sztobryn-Giercuszkiewicz J., 2020, *Badać – nie wykluczając. Rozważania nad metodologią dostępności*, [w:] G. Całek, J. Niedbalski, D. Żuchowska-Skiba (red.), *Jak badać zjawisko*

niepełnosprawności. Szanse i zagrożenia założeń teoretycznych i metodologicznych studiów nad niepełnosprawnością, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 97-110

Tańczuk R., 2015, *Kolekcjonowanie jako doświadczenie haptyczne. Refleksje teoretyczne*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Muzealnej", t. 1, nr 2, s. 9-28.

Thomé Ortiz H., 2017, *Gastronomy Tourism: Challenges and Opportunities to Value Traditional Mexican Cuisine*, [w:] *Second Global Report on Gastronomy Tourism*, UNWTO, Madrid, s. 128-129

Urry J., 2007, *Spojrzenie turysty*, przeł. A. Szulżycka, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

Urry J., 2009, *Socjologia mobilności*, przeł. J. Stawiński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa

Wieczorkiewicz A., 2008, *Apetyt turysty: o doświadczeniu świata w podróży*, Universitas, Kraków

Yau M., Mckercher B., Packer T., 2004, *Traveling with a disability: More than an Access Issue*, „Annals of Tourism Research", Vol. 31, No. 4, s. 946-960

Zajadacz A., Lubarska A., 2019, *Development of a Catalogue of Criteria for Assessing the Accessibility of Cultural Heritage Sites*, „Studia Periegetica", t. 26, nr 2, s. 91-101

Zúñiga Espinosa N., Zamora Ramos M., Figueroa Velázquez J., 2023, *Value Co-creation as a Tool for Tourism Development Program in Mexico "Pueblos Mágicos": Towards Sustainable Behavior in Local Tourism*, „Business Research Proceedings", Vol. 1, No. 1, s. 56-57

Źródła internetowe

Bloch N., 2013, *Prawdziwy dzikus – czyli zgubna wiara w utopię autentyczności*, „Post-Turysta", nr 9, [online:] https://post-turysta.pl/artykul/Prawdziwy-dzikus%E2%80%93czyli-zgubna-wiara-w-utopie-autentycznosci, 22.06.2026

UNESCO, 2026, *Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO*, [online:] https://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/lista-swiatowego-dziedzictwa/, 22.06.2026

VIP team, 2025. *Calakmul jest tak daleko od wszystkiego, że możecie poczuć się tam jak Indiana Jones na misji*, Facebook, 12.04.2025, [online:] https://www.facebook.com/vip.team.oficjalnie?comment_id=Y29tbWVudDoyNTgxNjIxMzY3NDYzNjAwNV83MDgyMzg5OTgyNzAxOTg%3D, 4.06.2026

Cultural Tourism: Experiencing Travel Through the Narratives of People with Disabilities. An Autoethnographic Study of Travel in Mexico

Abstract

This article presents a description of travel experiences and the accessibility of cultural tourism through an analysis of materials—including photographs, videos, audio recordings, and narrative descriptions—collected by researchers with disabilities during a trip to Mexico in March and April 2025. The research project on the experience of cultural accessibility involved studying the direct experience of travel, urban spaces, landscapes, cultural and historical sites, and transportation, as well as presenting an emic perspective [Headland, Pike, Harris 1990; Fine, Torre 2019]. The analysis of the research findings was

conducted using Leon Anderson's analytical autoethnography [Anderson 2014]. Cultural tourism for people with disabilities is closely linked to accessible architecture, well-designed infrastructure, and transportation; however, it depends above all on adapting to existing conditions, as well as on the support made available through interpersonal relationships. The results of the analysis indicate that research utilizing narratives and self-narratives offers the possibility of a more comprehensive understanding of the phenomenon of travel and accessibility in cultural tourism for people with disabilities.

An analysis of how people with disabilities participate in urban and landscape spaces and cope with accessibility or its lack allows us to capture an emic perspective on accessibility, which helps us recognize that accessibility is not merely a matter of infrastructure but also about sensory, informational, and relational aspects.

Keywords: cultural tourism, people with disabilities, narratives, Mexico, accessibility, autoethnographic method